

הקונסולאט⁵⁵. אולם היות ויתכן שהקרי X COS נגרם בעטיו של המצב הגרוע שבו נשתמרה המטבע⁵⁶, יש להכניס בחשבון רק את המטבעות מס' 104—106. כאשר השנה השתי-עשרה לקונסולאט של דומיטיאן חלה בשנת 86 לספירה יש לקבוע את המנין הזה לשנת 61 לספירה. המטבעות מס' 76 ו-77 משוות את השנה הששית לשנת מלכותו האחת עשרה של אגריפס. אם המספר הקטן מתאים⁵⁷ למנין של שנת 61 לספירה, אנו יכולים לקבוע את המנין הראשון לשנת 56 לספירה. לתקופה זו שייכות שתי המטבעות, שעליהן פרצופו של אגריפס, שהאחת מהן נטבעה בשנת 60 והשניה בשנת 65 לספירה. אין להניח שהנומנקלאטורה שעל מטבעותיו של אגריפס מדויקת לחלוטין^{58,59}; ויש לקבוע את זמנם של כל המטבעות הפלביות לתקופה המאוחרת, המתחילה משנת 61 לספירה. על המטבעות (מס' 103—106 משנת 85 ו-86 לספירה) מופיעות האותיות SC (Senatus Consulto), ויתכן שדבר זה עומד בקשר לאבדן שלטונו של אגריפס על מחוזות יהודיים טהורים⁶⁰, ולאישור המקביל לשלטונו על מחוזות אחרים. לפני היל⁶¹ מראה רובינסון שמטבעות אלה הן בעלי מצב של רושמה הפוכה, כפי שהיה הגוהג ברומא בתקופה ההיא. יתכן, איפוא, שלמעשה לא נטבעו ביהודה או בסמכותו של אגריפס(?). הכתובת SALVTI AVGVSTI מופיעה, כפי שמעיר מדן, על מטבעות שהוצאו ברומא בתקופת הקונסולאט העשירי והאחד-עשר ועל מטבע נדירה מאד מתקופת הקונסולאט השנים עשר. מטבע מס' 90 המתפרסמת כאן לראשונה, מראה בעליה, שהבסיס, שעליה עומדת האליה הוא למעשה חסם אניה. ספק גדול הוא, אם יש ליחס את המטבעות. שנתפרסמו על ידי היל (שם, עמ' 139 מס' 5 ועמ' 247, מס' 62), לאגריפס.

ה נ צ י ב י ם

הנציבים, שנשלחו ליהודה אחרי הדחתו של ארכילאוס, ואלה שבאו לארץ אחרי מותו של אגריפס הראשון, לא טבעו מטבעות, שהיו עליהם סמלים פוגעים ביהדות. אנו מוצאים עליהן מפירות הארץ, אניות, נשק וכו' בלבד; ובמקום פרצופו של הקיסר המולך, נתן רק שמו. כפי שמוכיחים פיק¹ והיל², נטבעו

⁵⁵ Th. Mommsen, *Wiener Num. Ztsch.* III, 1871, עמ' 451 ואילך.

⁵⁶ A. Reifenberg, *P.E.F. QSt.*, 1935, עמ' 81/82.

⁵⁷ Schürer, שם, עמ' 599.

⁵⁸ שם, שם, עמ' 589 ו' 8/597.

⁵⁹ Th. Mommsen, *Wiener Num. Ztsch.* III, 1871, עמ' 456 ואילך.

⁶⁰ Schürer, שם (57).

⁶¹ Hill, שם (54).

¹ Pick: *Ztsch. f. Numismatik*, XIV, 1887, עמ' 306—308.

² Hill, שם, עמ' ci.

המטבעות מתקופת אוגוסטוס לפי המנין האקטיאני. היות והמטבעות הראשונות נטבעו בשנתו השלישים ושש של אוגוסטוס (מס' 118), המחאימה לשנת 758/9 לייסוד העיר רומא, או שנת 5/6 לספירה, יתכן, שהן הוצאו על ידי קופוניוס שהגיע לקיסריה בסתו של שנת 6 לספירה. קנדי³ מציע לקשר את ענין הופעתן של מטבעות מספר בבואם של נציבים חדשים. באופן כזה קשורה הסדרה השניה של המטבעות בבואו של מרקוס אמפיבולוס (או אמביויוס); מטבעות שנת 15/16 לספירה בבואו של ולריוס גראטוס; ויתכן, שהמטבע, שנטבעה בשנתו החמישית של נרון (מס' 136) מראה על בואו של פורקיוס פסטוס לפני אוקטובר שנת 59 לספירה. יש לציין, שכפי הנראה, אין עדות על קיום מטבעות, שנטבעו כביכול בשנה השלישים ושש לאוגוסטוס⁴. הנחה כזאת הביאה את מומסן⁵ ומדן⁶ לדעה המוטעת, שמטבעות אלה נטבעו בהתאם למנין "שנות אוגוסטוס".

המרד הראשון (66—70 לספירה)

בעוד, שעדיין לא ברור אם יש לייחס את שקלי הברונזה (מס' 4—6) לשמעון, או למרד הראשון¹, הרי שענין קביעת הזמן לשקלי הכסף—לפנים בעיה חמורה של הנומיסטיקה היהודית—נפתר באופן סופי. די-סולסי² יחס לראשונה מטבעות אלה לתקופת אלכסנדר הגדול, ואחר כך³ אפילו לתקופת עזרא ונחמיה. ריינך⁴ סבר לכתחלה שהן שייכות לתקופת המרד הראשון, אולם שנה לבסוף את דעתו ויחסן לחשמונאים⁵. לוי⁶, מדן⁷, מרצבכר⁸ ורוג'רס⁹ יחסו שקלים אלו, לתקופה החשמונאית. הי¹⁰, בהסתמכו על הצעותיהם של איבלד¹¹ ושיירר¹², יחס את השקלים לתקופת המרד הראשון נגד

³ A. R. S. Kennedy, *P.E.F. QSt.*, 1915, עמ' 193. ⁴ Pick, שם.

⁵ Th. Mommsen: *Gesch. d. römischen Münzwesens*, 1860, עמ' 719.

⁶ Madden, שם, עמ' 174.

¹ עיין לעיל עמ' 11 ואילך.

² F. de Saulcy: *Recherches sur la Numismatique Judaique*, 1854.

³ F. de Saulcy: *Revue Archéologique* N.S. 1872, עמ' 1.

⁴ Th. Reinach: *Les Monnaies Juives*, 1887.

⁵ Th. Reinach: *Jewish Coins*, 1903.

⁶ M. A. Levy: *Geschichte der jüdischen Münzen*, 1862.

⁷ F. W. Madden: *Coins of the Jews*, 1881.

⁸ E. Merzbacher: *Z. f. Num.* Vol. V, 1878, עמ' 151 ו' 292.

⁹ E. Rogers: *A Handy Guide to Jewish Coins*, 1914.

¹⁰ G. F. Hill: *Cat. of Greek Coins in the B.M.: Palestine* 1914, עמ' xciii.

¹¹ Ewald: *Göttinger Nachrichten*, 1855, עמ' 109.

¹² E. Schürer: *Gesch. d. jüd. Volkes* I, 1901, עמ' 761.

רומא. בשנים 66 עד 70 לספירה, ובסס את מסקנתו בעיקר על נימוקים אפיגרפיים. הוא מנסה להוכיח — אולם רק ביחס לאותיות א', ב', ה' וו' — שאם עורכים מטבעות יהודיות בהתאם ל"שורה" המשוערת של התפתחות אפיגרפית, יהיה מתאים ביותר לקבוע את זמנם של השקלים בתקופת המרד הראשון. דבר זה בודאי אינו נכון ביחס לאות ה'. יש בידינו כמה וכמה ממטבעותיו של יוחנן הורקנוס, שצורת הה' שלהן דומה לזו שעל השקלים (עיי'ן מס' 18a). כפי שהראנו לעיל¹³, השתמשו עדיין בכתב העתיק למטרות טביעה וכיוצא בזה, אף על פי שהכתב המרובע כבר נכנס לשמוש הכללי. לכן אין לדבר על התפתחות אפיגרפית, כי אם על חיקוי של צורות קדומות. על דרך האמת קיימת קרבה אפיגרפית בין השקלים לבין הכתובות מהמאות השמינית עד הששית לפני הספירה. בחבור, שפורסם בשנת 1927, נסה גם המחבר להוכיח את יחוסם של שקלים אלה לתקופת החשמונאים על סמך ראיות ארכיאולוגיות והיסטוריות.¹⁴ מאידך, הואיל בטובו ג. פ. היל¹⁵ להסב את תשומת לבו של המחבר ל"מציאתו" של האב גרמרדורנד¹⁶ בשעת חפירות בירושלים. לרוע המזל נפטר האב גרמרדורנד לפני שנתן דין וחשבון מפורט של המציאה, אולם ללא ספק נמצאו כאן שקלים ביחד עם מטבעות של בית הרודס ושל הנציבים. בהוציאנו מהחשבון את האפשרות של צירוף מקרי, מתקבל יותר על הדעת ליחס מטבעות אלה לתקופת המרד הראשון. מציאה אחרת, שאותה תאר ג. היל^{17,18}, לא הוכיחה לדאבוננו דבר. נאמר, שכאן נמצאו שקלים משנת שלש ביחד עם טטרדרכס תלמי משנת 285 לפני הספירה (!) ושקלים צוריים מהתקופה שבין שנת 126/125 לפני הספירה ו-19/20 לספירה. השקלים הצוריים והיהודיים הוצעו למכירה באותו זמן, אולם אין שום ראיה, שהם נמצאו כאמת ביחד¹⁹. כל העדויות בענין זה הן בנגוד לתנחה הנזכרת, ויתר תוקף ניתן לכך על ידי ההבדל בקומנטי, שגם היל מסב אליה את תשומת הלב הראויה.

בינתיים נתגלו עדויות מסייעות נוספות^{20,21}, ועקב חשיבותם של שקלים אלה עבור הגומיסמטיקה היהודית, נכלל במונוגרפיה זאת תאור מציאה, שפורסם על ידי המחבר²⁰.

¹³ A. Reifenberg, *P.E.F. QSt.*, 1927, עמ' 47. ¹⁴ A. Reifenberg, שם.

¹⁵ G. F. Hill, *Numismatic Chronicle*, 1922, עמ' 4-13.

¹⁶ R. P. Germer-Durand, *Revue Biblique*, 1914, עמ' 234 ואילך.

¹⁷ G. F. Hill, *QDAP*, VI, 1936, עמ' 78 ואילך.

¹⁸ G. F. Hill, *Num. Chron.*, XVIII, Ser. V 1937, עמ' 4-143 ו' *QDAP VII*.

1938, עמ' 63.

¹⁹ דעה זאת אושרה על ידי האב ג. ון-דר-וליס מכנסית סט. אנה בירושלים, שאמר לי

בביתו מלא, שמטבעות אלה לא נמצאו ביחד.

²⁰ A. Reifenberg, *QDAP XI*, 1944, עמ' 88 ואילך.

²¹ א. ל. סוקניק, קדם I, עמ' 12 ואילך, 1942.

הפיקסיס (= כלי שמפקידים בו מטבעות לדוגמא במטבעה) והמטבעות המתוארות כאן (לוח XVI), נרכשו באוקטובר 1940. גם במקרה זה לא עומדת לרשותנו עדות ארכיאולוגית במובן המצומצם של המלה. אולם אין סבה להטיל ספק בדברי הסוחר, שהפיקסיס, שהכילה את המטבע, נמצאה בסילוואן או בקרבתה, שהיא שילוח הקדומה. יש להזכיר בענין זה, שגם הפלח שמכר את הפיקסיס לסוחר וכן הסוחר עצמו, לא יחסו ערך כספי גדול לפיקסיס. מרביתן של המטבעות הצוריות ושנים מהשקלים, מכוסים באותו סוג קומנית ירוקה, שבו מצופה השטח הפנימי של הפיקסיס. כאשר נקנתה, הייתה מכוסה באופן חלקי באותה אדמת חול יהמר, צהובה — חומה, האופיינית לאיזור ההרים בסביבת ירושלים. ברכשי את הפיקסיס ואת המטבעות, מסר לי הסוחר, שהוא מכר כבר מספר שקלים, שנשתמרו יפה מאותה מציאה. שקלים אלה, כפי שבררתי אחר כך, שייכים כלם לשנה שתיים. הפיקסיס (לוח XVI) היא מברונזה וכוסתה בקומנית ירוקה — כחולה יפה. הקטר שלה הוא 7,5 ס"מ, וגובהה — בכלל זה השפה — 9 ס"מ. למכסה הפיקסיס ידית נקיבה. האמנות היא מצויינת והמכסה מתאים בדיוק. מתוך כך מתבארת השתמרותן הטובה של המטבעות. הפיקסיס נצבת בקצותיה על בסיס של טבעת, והתחתית חוזקה במין זיו ממתכת, המחובר למרכז.

פיקסידות מהרס, הדומות לנו שלפנינו, זאת אומרת, שצדדיה שקעוריות ומכסיה מצוייד בידית, היו מצויות בין במאות הששית 22 והחמישית 23 לפני הספירה, ומיחסים את מקורן לתקופה הגיאומטרית 24. בפיקסידות מהמרים שונים השתמשו בתקופה הרומאית והביזנטית ואף בתקופת בית אומיה. בתקופה הרומאית יצרו אותן מקרן, שנהב, בדיל, עופרת, כסף, או זהב. פליניוס 25 מזכיר באופן מיוחד פיקסידות מברונזה, השתמשו בהן, כדי לשמור רפואות, צרכי הלבשה וקישוט, ודברי ערך; לפעמים אפילו רעל, כפי, שאנו למדים מיוסף בן מתתיהו 26. חשיבות מיוחדת נודעת למראה הנדמה, הנזכר לאחרונה, בהוכיחו, שליהודים היה ידוע טיפוס זה בתקופה הנידונה. קשה לקבוע אם הפיקסיס שלפנינו היא מתוצרת יהודית או לאו. העדר כל קישוט בצורת דמות אינו שהיא, כפי שהדבר מצוי על כלי ברונזה רומאיים מהתקופה הזאת, נותן על כל פנים מקום להשערה, שלפנינו מוצר מקומי.

הזמנים של השקלים הצוריים באוצר זה — משנת 13/12 לפני הספירה עד 64/65 לספירה — מתאימים להערתו של יוסף בן מתתיהו בענין תפוצתו של כסף צורי בתקופת המרד 27 הראשון.

22 H. Payne: *Necrocorinthia* עמ' 332.

23 G. Richter: *Shapes and names of Athenian vases* מוצג. 137-45.

24 B. M. *Cat. of Vases*, III עמ' 17.

25 *Hist. Nat.* XXVIII, 18, 16

26 קדמוניות XVII, ד' ב' מלחמות I, ל', ז'

27 מלחמות II כ"א, ב'.

בהתחשב בהשתמרותם המצויינת של השקלים, והעובדה, שאין להניח ששקלים אלה נשארו בשמוש במשך מאתיים שנה, אין לחשוב ששקלים אלה הן מתקופת החשמונאים. ברור, איפוא, שהם שייכים לתקופת המרד הראשון. השקל הצורי מס' 70 שלא פורסם עד כה מוכיח, שהוצאתם של שקלים שלמים לא פסקה בשנת 56 לספירה.²⁸ השקל הצורי והשקלים משנת שתיים (67/8 לספירה). הם כמעט במצב, שבו היו בשעת הטביעה. דבר זה מוכיח שמטבעות אלה הוטמנו זמן קצר אחרי הופעתן. היות ולא נמצאו שקלים משנת שלש 68/9 לכפירה. יש להניח, שהפיקסים שהכילה את המטבעות, הוטמנה בשנת 67/8 לספירה, בערך שנתיים לפני חורבן ירושלים.

הכתיב על השקלים מהשנה הראשונה הוא ירושלם, ואילו על השקלים המאוחרים יותר — ירושלים. אין להוציא מכאן שום מסקנה, באשר שתי צורות הכתיב מצויות בתנ"ך.

הגביע מתואר כאן כבעל מכסה ובלי שפת פנינים. ביחוד בדיקת מס' 137 מוכיחה דבר זה. והו הגביע, שהשתמשו בו לניסוך יין שלדברי המשנה²⁹ היה צריך להיות מכוסה תמיד, יתכן, שהיה לו ערך סמלי כ"כוס ישועות"³⁰ שהורם בשעת הניסוך. יש להשוות גביע זה לאחד הדומה לו המצוי על המשקוף של בית יהודי בנוה³¹. יש רגלים לדבר, שצורת הגביע, שמשמשת בו הכנסיה ל"סעודה הקדושה" נגזר מצורתו של גביע זה. הפרחים, שעל הרורס, הם רמונים. כפי שהוכיחו נרקיס³² ורומנוף³³, והאחרון הסב את תשומת הלב לפיקסא במשנה המשמשת אסמכתא לדעה זו.

יש להזכיר, שהשקל משנת חמש הוא יקר המציאות וטביעתו גרועה — כנראה בגלל מצבם החמור של המורדים. משקלם של שקלים — על סמך "מציאה" של מטבעות שלא נכנסו לשמוש, שפורסמו על ידי הי"ל — הוא 14.27 גרם באופן ממוצע, שהיא היחידה הצורית³⁴. דבר זה הוא בהתאם למסרת בתוספתא הקובעת³⁵ ש"כסף שדברה בו תורה בכל מקום זו היא כסף צורי". לא רק מחצית השקל למקדש צריך היה להיות בכסף צורי³⁵, אלא גם חמשת השקלים לפדיון הבכור היו צריכים להיות לפי משקל צורי כפי שנקבע במשנה במפורש³⁶. יתכן שמטבע מס' 146, שפורסמה על ידי הי"ל³⁷ — אמנם אין בטחון גמור

²⁸ B. M. C. Phoenicia, עמ' 249, מס' 211.

²⁹ טוכה ס"ד מ"ז; תרומות ס"ח מ"ד.

³⁰ תהלים קט"ו, י"ג י"ו.

³¹ A. Reifenberg: *Denkmäler d. jüd. Antike*, 1937, לוח 33: 1.

³² מ. נרקיס: מטבעות ארץ ישראל, ח"א עמ' 63 ו' 118, 1936.

³³ P. Romanoff: *Jewish Symbols on Ancient Jewish Coins*, 1944, עמ' 51 ואילך.

³⁴ Head: *Historia Numorum*, עמ' 797 ו' 800.

³⁵ תוספתא כתובות פ"ג, טוף.

³⁶ בכורות ס"ח מ"ו. ³⁷ Hill, שם (10) עמ' cii.

באמיתותה — היא רביעית השקל מהשנה הרביעית. נכרים בה כמני השפעה ממטבעות בית הרודס והנציבים.

מטבעות הכרונזה הקטנות (מס' 147 ו-148) מיוחסות בדרך כלל למרד הראשון, אף על פי שלא נמצאה עדיין ראייה גמורה לכך. מטבע מס' 147a, שנטבעה בטביעת השבון על מטבע של אגריפס הראשון (מס' 53), מראה בעליה, שהיא נטבעה אחרי שנת 44 לספירה, זאת אומרת בתקופת המרד הראשון³⁸. יש לציין שאמפורה דומה מאד לזו שעל המטבע, נמצאת במערת קברים, שנתגלתה בירושלים³⁹.

"יהודה השבויה"

מסבות נוחיות ניתנו כאן המטבעות, שנטבעו להנצחת הכנעתה של יהוד — במדה, שנראה שנטבעו בארץ ישראל — אם כי אין הן שייכות לסדרה היהודית במובן המצומצם.

כתובות מטבעותיו של אספסינוס וטיטוס הן ביונית ואילו כתובות דומיטיאן בלאטינית, מטבע אחת (מס' 157) מתארת את דומיטיאן כ: IMP. XXIII COS XVI. בשנה השתים עשרה לסמכותו הטריבונית, וכפי שמראה היל⁴⁰ אין דבר זה מצוי על מטבעות, שנטבעו ברומא גופא. מטבעות אלה נטבעו כפי הנראה בשנה העשרים ושתים של הסמכות האימפרטורית, בהנחה, שבשנה הבאה תהא שנת העשרים ושלוש. יש לציין שעל מטבעות אלה — כמו על המטבעות שנטבעו ברומא — מופיע הדקל, סמלה של יהודה. נריאנטה בלתי ידועה של מטבעות "יהודה השבויה" (מס' 158) פורסמה על ידי המחבר בשנת 1935⁴¹.

המרד השני (132—135 לספירה)

מאז פרסומו של האוצר, שנמצא ליד דורה בקרבת חברון (לא בחיר), כפי שמוסר היל¹ בטעות על ידי המבורגר², יודעים אנו, שיש ליחס את כל המטבעות שכתובותיהן הן שמעון, אלעזר, או ירושלים, למרד השני. נוסף לראיות אחרות, מוכח דבר זה מתוך העובדה, שמטבעות אלה טבועות לעתים קרובות בטביעת השבון על מטבעות רומאיות מתקופת נרון עד אדרינוס.

די-סולסי היה הראשון, שיחס מטבעות אלה לשמעון בנו של הנשיא

³⁸ A. Reifenberg, P.E.F. QSt. 1935 עמ' 83.

³⁹ A. Reifenberg, *Denkmäler der jud. Antike*, 1937 לוח 18.

⁴⁰ Hill, שם, עמ' ciii.

⁴¹ A. Reifenberg, P.E.F. QSt. 1935 עמ' 83.

¹ L. Hamburger, *Ztschr. f. Num. Nm.* XVIII, 1892 עמ' 241 ואילך.

² Hill, שם, עמ' civ ואילך.

גמליאל השני, זאת אומרת, שזהו אותו שמעון נשיא, הנזכר על המטבעות ולא בר-כוכבא מנהיג המרד (שמו הפרטי של בר-כוכבא אינו ידוע לנו). שמעון בן גמליאל, היה נשיא בית דין ומת סביב שנת 136 לספירה. המבורגר מסכים לדעה זו, בעוד ששירר³ סבור, שחשוביו על המבורגר בטעות יסודם, בהיות שנשיאותו של שמעון היא אגדה בלבד.

היות והתלמוד מזכיר "מטבעות בר-כוזיבא"⁴, יתכן מאד שמטבעות אלה באמת נטבעו בסמכותו של בר-כוכבא.

הרבה יותר קשה הוא לזהות את הכהן אלעזר, הנזכר על המטבעות, או לבד, או ביחד עם שמעון, מבלי להזכיר כאן את כלל הצעות הזהוי, אנו מסכימים לדעת המבורגר⁵ ש"אלעזר הכהן", המצוי על המטבעות, הוא כפי הנראה ר' אלעזר בן עזריה. אלעזר זה היה במשך זמן קצר נשיא במקומו של גמליאל השני, אביו של שמעון, וידוע לנו, שהיה בן למשפחת כהנים עתיקה ומיוחסת. יתכן, שאלעזר שמש זמן מה אפוסטרופוס של שמעון, בהיות שהאחרון היה צעיר מדי מלכהן למעשה כנציג בית הלל. מאידך הצלחנו להוכיח⁶ שאין לקבל יותר את דעתם של שירר⁷ והיל⁸ בדבר החילופין של שמותיהם של אלעזר ושמעון על המטבעות. מצויות מטבעות אלעזר מהשנה הראשונה, השניה ובלי תאריך (מס' 169, 170, 189, 196). כדבר הזה ידוע לנו ביחס למטבעות שמעון הנשיא (מס' 190, 192, 193, 199 — ביחס לשנה הראשונה והשניה) ומטבעות ירושלים. מטבע מהשנה הראשונה מסוג הדקל ואשכול הענבים, שמופיע עליה שמה של ירושלים ושלא נתפרסמה עד כה, ניתנת כאן כמס' 195.

קשה מאד לקבע את הסדר הכרונולוגי של מטבעות אלה, אף על פי שמרבית המחברים תמימי דעה ביחס לעובדה, שהמטבעות בלי תאריך הן אלה, שנטבעו באחרונה. דעה זאת מקבלת יתר תוקף על סמך קיומן של מטבעות אנדרוגניות משנת א' וב' (מס' 171, 172) ומטבע אחת שעל הורס שלה טבועה שנת שתיים ועל הרוס: "לחרות ירושלים" (מס' 201). אפשר, שבתחלת השנה השתמשו בטעות ברושמה מהשנה הקודמת. בזאת תתבאר מציאותן של המטבעות האנדרוגניות ויוכח שהמטבעות מחוסרי התאריך הן משנת המרד השלישית. דעה זאת תתאשר על ידי העובדה, שאין מטבעות אנדרוגניות מהשנה השלישית והראשונה. עכשיו נבדק את המניעים להוצאת מטבעות מחוסרי תאריך, הנושאים את השם ירושלים במקום ישראל. ידוע, שירושלים נכבשה בידי המורדים⁹ ונכבשה

³ Schürer, שם, עמ' 684.

⁴ תוספתא, מעשר שני ט"א ו' ב' ג' קמא דף צ"ו.

⁵ Hamburger, שם.

⁶ A. Reifenberg, P.E.F. QSt. 1935, עמ' 83-84.

⁷ Schürer, שם, עמ' 769.

⁸ Hill, שם, עמ' cvi.

⁹ Schürer, שם, עמ' 691.

כנראה בחזרה על ידי הרומאים בסוף המרד, כאשר המורדים נסוגו לביתתר (ביתיר) בקרבתה. מכאן, שתקופת החופש נמשכה למעשה כל זמן שירושלים היתה באמת בידי המורדים. אנו מוצאים, אפוא, את הכתובת "חרות ישראל" רק על מטבעות השנה הראשונה והשניה. לא היתה יותר "חרות ישראל" אחרי אבדן ירושלים, היות וכל מאמצי המורדים היו מרוכזים לכבוש בחזרה את העיר. לכן אין תאריך על מטבעות השנה השלישית, כי אם כתובת המבארת את כטרת המלחמה החשובה ביותר בלבד. הכתובת "לחרות ירושלים" פירושה: הנצחת שאיפתם האדירה של המורדים לחרות ירושלים.

מסכות נוחיות בלבד. אנו הולכים בעקבות הי, בקבענו את מיון המטבעות בקטלוג לטטרדרכמים, דינרים, ומטבעות ברונזה.

על הרורס של הטטרדרכמים לולב ואתרוג. כבר מקודם פגשנו בסמלים אלה במטבעות המיוחסות לשמעון המכבי, ויש להעיר, שהם מיוצגים לעתים קרובות באמנות בתי הכנסת העתיקה. לולב ואתרוג מצויים בציורי פסיפסי בתי כנסת, מנורות וכלי זכויות¹⁰. ביחוד יש להשוות לעולבי המטבעות את העולב הנמצא על עמוד בית הכנסת העתיק בנה¹¹.

הסמלים שעל הרורס של הטטרדרכמים גרמו לחלוקי דעות שונים. לוי¹² ומרצבכר¹³ סברו, שהבנין מסמל את המקדש, בעוד שגרץ¹⁴ חשבו לסוכה. קוידוני¹⁵ היה הראשון שהביע את הדעה שהבנין הוא "שער התפארת" במקדש ולדעה זו הצטרפו מן ואחרים¹⁶. רוג'רס¹⁷ הציע, שהבנין מסמל את ארבעת העמודים לפרכת שבפתח קדש הקדשים במשכן ובתוכו תאור של הכפורת והכרובים, ולדעה זו מסכים גם הי¹⁸. למברט¹⁹ מסב את תשומת הלב לעובדה, שהתבה שבין העמודים היא מהסוג הידוע במצרים מתקופת המלכות העתיקה ואילך. בזמן האחרון סבר ה. רוזנאו²⁰, שהתבה מיצגת את מושב הכרובים. מאידך הציע קוודוני²¹ לפני כתשעים שנה לזוהות את הטיפוס הזה בהיכל בית כנסת והחלק האמצעי שבו בארון הקדש, שבו מונחים ספרי התורה.

A. Reifenberg: *Denkmäler d. jüd. Antike*, Berlin¹⁰

L. A. Mayer and A. Reifenberg: *The Synagogue of Esthemoa*, JPOS,¹¹

XIX, 1939, עמ' 314 ואילך.

M. A. Levy: *Geschichte d. jüd. Münzen*, 1862, עמ' 92.¹²

Ztsch. f. Num. I, 1874, עמ' 166 ואילך.¹³

Graetz, *Num. Chronicle*, Vol. VIII Ser. 3, עמ' 166 ואילך.¹⁴

Cavedoni: *Bibl. Numismatik I*, Hannover, 1855, עמ' 34; על "שער התפארת"¹⁵

עין מפעלות השליחים III, ב', י'.¹⁶ Madden, שם, עמ' 102.

E. Rogers, *Num. Chron.* 1911, עמ' 205 ואילך.¹⁷

Hill, שם, עמ' cvi.¹⁸ QDAP I, עמ' 69.¹⁹

H. Rosenau, *P.E.F QSt.* 1936, עמ' 158.²⁰

Cavedoni II, 1856, שם, עמ' 65.²¹

בהשוותו את המטבע עם מוצגים של ארונות קודש בפסיפסים של בתי כנסת, מערות קברים, כלי זכוכית מוזהבים וכדומה, הגיע הכחבר למסקנה²² שזהויו של קוודוני הוא הנכון. אנו רואים על מטבע זה את חזות המקדש שבר-כוכבא וחבריו רצו לבנות ושלתוכו עומדים להכניס ארון, שבו יהיו מונחים ספרי התורה. באותו אופן מיוצגים פסלים אלייליים על מטבעות רומאיות בנות הזמן. הקוים האפקיים בפנים הארון מהווים איצטבאות ושתי הנקודות — את ספרי התורה. י. ס. סלון²³ בהשוותו את המטבע עם הפרסקו מדורה-אירופוס בא לאוחה מסקנה. אלא שהוא סבור, ששתי הנקודות הן ידיות דלת.

סברות דומות הביע פיק²⁴, המתאר את הבנין כיצוג המקדש על ידי האכסדרה שלו וארון הקודש באמצעיתו.

בר-כוכבא מקיים את המסרת המכבית (או זו של המרד הראשון, עיין לעיל) בתארו ובראשו ובראשונה את סמלי חג הסיכות, המביע באופן מיוחד את שמחת הגאולה. האתרוג והלולב ברורס של השקלים שלו אינם טעונים הסבר נוסף. על הדינרים מס' 185.181.173.169, נראים אמפורה ולולב. חג הסיכות, המסמל את סוף השנה הקודמת ותחלת השנה החדשה, היה נוסף על כך חג אסיף עממי. חג זה היה קשור בניסוך מים. בכל יום של החג מלאו צלוחית זהב במים ממעין השילוח. משם הביאהו בתהלוכה חגיגית למזבח שעליו נוסכו המים על ידי הכהנים²⁵. דעה מוסכמת היא²⁶, שהכלי שעל הדינרים הוא צלוחית הזהב. שהשתמשו בה בשמחת חג השואבה. ביום זה הדליקו בירושלים מדורות, וקול שירה וזמרה נשמע בחוצות. הכהנים לוו את השירה בכלי הזמר שלהם במקדש, שכמה מהם מיוצגים על גבי המטבעות (מס' 178.174.172 וכו').

את החציצרות שעל מס' 182.174 ו-186, יש להשוות עם אלה שעל שער טיטוס. נוסף על כך מתוארים על מטבעות המרד השני פירות הארץ, כגון: ענבים, כפות תמרים, דקלים ועלי גפן. האמפורה החלודה בעלת צואר דק וידיות עגולות (מס' 197.191.190 ו-198) מצויה לעתים קרובות בקישוטי בתי הכנסת. אנו מוצאים אותה לא רק חצובה בראשי עמודים, כי אם גם על מגורות, כלי זכוכית מוזהבים ועוד. כלי זה מיצג כנראה את אמפורות השמן שבמקדש, שבשמןם הדליקו את מנורת שבעת הקנים.

מלאכת הטכיעה היחה חמיד בעלת אופי מיוחד בתקופת מרד, והיא הגיע לשיא התפתחותה בשעה שהמרד הרציני האחרון דוכא באכזריות. אולם הסמלים הצנועים, המראים את עצמת הרגש הלאומי, המשיכו להתקיים לא רק באמנות בתי הכנסת במשך המאות הראשונות לספירה, כי אם השפיעו גם על האמנות היהודית בימי הביניים, ונכרים אף באמנות העממית של ימינו אנו.

²² A. Reifenberg, *JPOS*, XI, 1931, עמ' 51 ואילך.

²³ J. C. Sloane, *J.Q.R.* N.S. XXV, עמ' 1 ואילך, 1934.

²⁴ B. Pick, *Num. Review* II, 1945, עמ' 5 ואילך.

²⁵ סוכה פ"ד מ"ט ומ"י. ²⁶ P. Romanoff, שם, עמ' 28 ומחברים קודמים.